
OIKEUS NAISEUTEEN?

Carole Pateman: *Sexual Contract*. Basil Blackwell. Oxford 1988.

1. Yleistä

Sekä valtio-opillisessa — että laajemminkin yhteiskuntatieteellisessä kirjallisuudessa on viime vuosina havaittavissa eräitä selviä muutoksen merkkejä. Muutokset liittyvät nimenomaan tutkimusten näkökulman valintaan. Vielä kymmenen vuotta sitten eri yhteiskuntatieteiden aloilla oli voimassa näkemys, jonka mukaan oli olemassa tietty näkökulma tai rajallinen joukko näkökulmia, joita pidettiin nimenomaan tieteellisenä. Muunlaisista asenteista lähtevät julkaisut leimattiin tavalla tai toisella epätieteelliseksi. Ns. postmodernismi eri yhteiskuntatieteissä näyttää merkitsevän sitä, että erilaiset näkökulmat tulevat periaatteessa yhtä legitimeiksi tieteelliseltä kannalta katsoen. Meillä on vain erilaisia kertomuksia siitä, mitä yhteiskunnassa tapahtuu. Näiden kertomusten erilaisuus johtuu juuri siitä, että on valittu erilaisia näkökulmia, josta käsin kuvaukset ja analyysit tapahtuvat.

Tätä vastaavasti yhteiskunnallisessa käytännössä on havaittavissa tietynlainen, aikaisemmin kokematon legitimeettiongelma: Viranomaisten päätöksiä ja niiden perusteluja ei enää hyväksytä yhteiskunnassa yhtä helposti kuin ennen. Esimerkkinä tästä voidaan ottaa vaikkapa se tapa, jolla lehdistö ja julkinen sana on ruvennut suhtautumaan korkeimpien oikeusasteiden, korkeimman oikeuden ja varsinkin korkeimman hallinto-oikeuden päätöksiin. Aikaisemmin niitä ei juuri kommentoitu. Lehdistössä vain todettiin päätösten sisältö. Pidettiin itsestään selvänä,

että tässä meillä nyt on Suomen oikeuden kanta tulkittuna ao. konkreettisesti tapauksessa. Toisin nyt. Varsinkin korkeimman hallinto-oikeuden eräät viimeaikaiset päätökset ovat aiheuttaneet runsaasti arvostelua. Asiaa selotetaan nykyään usein niin, että tietty ratkaisu osoittaa vain kyseisen tuomioistuimen jäsenten näkökulmaa ratkaistavaan asiaan, jota olisi voitu lähestyä yhtä hyvin perustein toisistakin näkökulmista. Näinhän tapahtui esimerkiksi kuluvana vuonna, kun KHO antoi ensimmäiset ratkaisunsa ns. tasa-arvolain tulkinnasta.

Carole Patemanin teos "The Sexual Contract" on nähtävissä tässä valossa tyypillisenä postmodernin yhteiskuntateorian ilmentymänä. Teoksessa kehitellään yhteiskunnallisiin asioihin näkökulmaa, joka ei varmaankaan ole sama kuin vallitseva virallinen ajattelutapa, jota mainitut KHO:n päätöksetkin heijastanevat.

Seuraavassa yritän lyhyesti esitellä teoksen sisällön keskeiset kohdat siten kuin itse ne ymmärrän (luku 2). Lopuksi esitän muutamia omakohtaisia mieltelmiä teoksen johdosta (luku 3).

2. Teoksen keskeinen sisältö

Teoksessa pyritään ensinnäkin osoittamaan miesten patriarkaalisen vallan olemassaolo. Esityksen tätä puolta selostan seuraavassa kappaleessa 2.1. Lisäksi teoksessa tulee valotettua, mitä feminismi on ja mihin se pyrkii. Tätä kohtaa tarkastelen kappaleessa 2.2.

2.1. Miesten patriarkaalinen valta

Tutkimuksessa tarkastellaan vallitsevaa yhteiskunnallista ajattelutapaa ja sen historiallisia juuria. Tarkastelu on selvästi painottunut nimenomaan anglo-amerikkalaiseen yhteiskuntanäkemykseen. Viitteet ja esimerkit ovat melkein yksinomaan USA:sta, Englannista tai Australiasta, joista viimeksi mainittu maa on Patemanin kotimaa. Näissä yhteiskunnissa yhteiskuntasopimusteorioiden nojautuva ajattelutapa on monessakin mielessä vallitseva:

Ensinnäkin yhteiskunnan olemassaolevaa järjestelmää perustellaan mainituissa maissa sillä, että vallitsevat järjestelyt voidaan katsoa ikäänkuin sovituiksi. Toiseksi yhteiskuntaa kehitettäessä "vapaaseen" suuntaan lisätilan raivaaminen kansalaisten vapaalle sopimusmenettelylle nähdään oikeasuuntaisena kehityslinjana. Tätä sopimus-teoreettista ajattelua Pateman tutkii teoksessaan nimenomaan naisnäkökulmasta.

Alkuperäisessä yhteiskuntasopimusteoriassa sellaisena, kun se esiintyy esimerkiksi *John Locken* tuotannossa kaikki ihmiset eivät Patemanin mukaan esiinny sopimuksen tekijöinä, vaan sopimuksen ulkopuolelle on jätetty mm. naiset, joiden asema on ajateltu ratkaistun jo luonnontilassa, jossa siis perhe on jo olemassa. Miesten ja naisten välinen yhteiselo edellytettiin Patemanin mukaan perustuvan sopimukseen (sexual contract), jossa miehen suojelua vastaan naiselta edellytettiin kuuliaisuutta. Miesten ja naisten välinen suhde on näin patriarkaalinen alistussuhde. En ole itse käynyt läpi tästä näkökulmasta Locken "Kahta tutkielmaa" (Two Treatises on Civil Government), mutta luulisin, että Patemanin käsitys siitä

on tässä suhteessa realistinen. Pateman huomauttaa lisäksi, että ulkopuolelle ajateltiin varmasti myös mustat ja muut alkuperäkansat. Olihan orjakauppa tuohon aikaan kukoistava liiketoiminnan muoto. Lockellakin oli osuuk-sia yhtiössä, joka tätä toimintaa harjoitti.

Varsinainen yhteiskuntasopimus edellytettiin olevan valkoisten miesten välinen sopimus, jonka perusteella syntyi vapaa yhteiskunta, jossa sopijapuolet olivat yksilöitä (individuals) järjestäytyneen hallinnon alaisena. Yksilöt olivat vapaita nimenomaan sikäli, että he saattoivat tehdä sopimuksia keskenään. Sopimuksen kohteena oli itse asiassa luonto ja sen hallinta. Mustat ja tavallaan myös naiset katsottiin luonnon osiksi. Ne ovat tällaisina saatettavissa vapaiden yksilöiden vallan alaisuuteen. Varallisuus-oikeuden käsitejärjestelmässä ne ovat tässä mielessä luokiteltavissa esineisiin (huom. esineen määritelmä esineoikeudessa: esine on luonnon osa, joka voi olla oikeudellisen vallan kohteena).

Se, että Patemanin näkemys tuon ajan ajattelutavasta mustiin nähden on oikea, on selvää. Mustiahan voitiin tehdä orjiksi, siis oikeudellisessa mielessä he olivat esineitä, joita voitiin omistaa. Naisiin nähdenkin hänen näkemyksellään on tiettyä realismia: kaikkialla Euroopassa tuolloin vallinneiden avioliitto-oikeudellisten säännösten mukaan naisen asema oli avioliitossa miehelle alisteinen. Mies oli naisen lakimääräinen edustaja eikä avioliitolla ollut näin ollen oikeudellista toimikelpoisuutta. Hän ei ollut vapaa yksilö (individual). Toiseksi mies vallitsi vaimonkin omaisuutta. Tässä yhteydessä riittää, kun viittaa esimerkkinä Suomessa aina vuoteen 1929 saakka voimassa olleeseen lakiin aviopuolisoiden omaisuus-suhteista (AOL).

Tätä alistusasemaa vastaavasti ilmensi miesten ja naisten välisiä suhteita koskeva ajattelutapa, joka monessakin mielessä vieläkin on havaittavissa. Pateman ottaa siitä esille erään varsin mielenkiintoisen aspektin. Tähän ideologiaan on kuulunut nimittäin näkemys siitä, että miehen ja naisen ominaisuuksia vertailtaessa mies on nähty luovana ja nainen passiivisena "astiana". Tämä ilmenee mm. näkemyksenä, jonka mukaan mies nimenomaan on jälkeläisten luomisessa "luova osapuoli". Naisen kohtu on vain paikka, jossa kehitys tapahtuu. Tämä teema, tulkoon se tässä ohimennen todetuksi, esiintyy jo keskiajalla neitsyt Mariaa koskevassa mytologiassa, kuten *Yrjö Hirn* klassillisessa tutkimuksessaan "Det heliga skrinet" vuosisadan alussa osoitti. Patemanin esimerkki on kuitenkin paljon tuoreempi. Hän viittaa parin vuoden takaiseen tunnettuun oikeustapaukseen USA:ssa, jossa oli kysymys siitä, että keinotekoisella hedelmöityksellä aikaansaatu alkio sijoitettiin erään naisen kohtuun kehittymään. Tu-loksena oli lapsi. Kyseisen naisen ja miehen välisen sopimuksen mukaan kohtu oli "vuokrattu" miehelle (vastiketta vastaan). Mainittu nainen vaati kuitenkin lasta itselleen. Kysymys oli siitä, voidaanko kohdun vuokraa koskevaa sopimusta pitää pätevänä. Oikeuden mukaan voitiin. Lapsi katsottiin sopimuksen mukaan kuuluvan miehelle. Tämä oikeustapaus osoittaa Patemanin mukaan sen, että ajatus naisesta astiana on edelleenkin elävä.

Perinteinen patriarkalismi on katoamassa naisten juridisena tasa-arvon lisääntymisen myötä. Patemanin mukaan se on kuitenkin siirtynyt moderniin yhteiskuntaan kätkeytynä. Tästä lähemmin seuraavassa.

2.2. Feminismi, mitä se on?

Patemanin teoksesta käy ilmi, että feminismiä on kahta eri suuntausta. 1. Feminismin (naisasialiikkeen) perinteinen valtavirta vastustaa edellä kuvattua ajattelutapaa ja sen käytännöllisiä seurauksia yhteiskunta-elämässä pyrkimällä parantamaan naisen asemaa yksilönä (as an individual). Nainen tulee saada kaikessa tasavertaiseksi miehen kanssa. Tämä kehitysprosessi on ollut käynnissä jo yli 100 vuoden ajan ja tavoite on melkein saavutettu. Avioliitto-oikeudessa nainen on juridisesti tasa-arvoinen miehen kanssa. Nainen hallitsee itseään ja omaisuuttaan aivan samoin perustein kuin mies. Faktinen epätasa-arvo on tosin vielä olemassa. Se näkyy mm. miesten ja naisten ammattijakautumassa ja urakehityksessä. Siinäkin kehitystä on koko ajan tapahtumassa.

Patemanin mukaan kyseinen kehitys on kyllä välttämätön, mutta ei riittävä ehto naisten aseman parantamiseksi. Modernissa sopimustyhteiskunnassa, jossa nainen on juridisesti tasavertainen yksilö miehen rinnalla, naisen aseman problemaattisuus tulee esille tarkasteltaessa naisten ja miesten väliseen sukupuoliseen kanssakäymiseen liittyviä perussopimuksia, joita moderni yhteiskunta tuntee kahdenlaisia: avioliiton ja prostituution. Jälkimmäiselle sopimustyyppille Pateman omistaa teoksessaan yhden luvun, joka on teoreettiseltakin kannalta varsin mielenkiintoinen.

Kysymys, jota tässä luvussa pohditaan, koskee nimenomaan prostituution sallittavuuden ongelmaa. Moderni katsantokanta, jonka mukaan yhteiskunta elämä on vapaan sopimusjärjestelmän kenttä (tästä näkökulmasta Pateman käyttää nimitystä "contractarian view") prostituutio on täysin hyväksyttävää, jos se perustuu kahden yksilön (individual) väliseen vapaaehtoiseen sopimukseen. Tämän ajattelutavan mukaan — näin Pateman — nainen on käsitettävä tavallaan kaksijakoisesti. Toisaalta hän on itsenäinen yksilö siinä kuin mieskin, joka omistaa ja hallitsee omaa ruumistaan. Prostituutiossa hän käyttää tätä omaisuuttaan tarjoamalla palveluja sovittuun hintaan. Kyseessä on normaali vaihdanta, joka tämän katsantokannan mukaan ei alista naista (yksilönä) millään tavalla. Kyseessä olevan taloudellisen vaihdannan kenttä tyydyttää markkinoilla esiintyvää kysyntää, ja lisää täten yleistä hyvinvointia yhteiskunnassa.

Moderni (contractarian) näkemys avioliitosta on vastaavanlainen. Avioliitossa on kysymys kahden yksilön erilaisten tarpeiden tyydytyksestä vapaaehtoisten sopimusten perusteella. Avioliitto alkaa lähestyä vaihdantaa (palvelujen vaihto puolin ja toisin), jossa yksilöllisyys ja yksilöiden tarpeiden tyydytys on keskeinen näkökohta.

2. Patemanin näkökulmasta kuvattu sopimusperusteinen näkemys katkee edelleenkin alleen naisten alistamisen. Ensinnäkin tämä johtuu jo siitä, että naisten sosiaalinen asema on heikompi keskimääräisesti, jolloin vahvem-

pi sopijaosapuoli voi määrätä heikomman osapuolen käyttäytymisestä. Patemanin näkökulmaan sisältyy kuitenkin tämän ohella vielä enemmän. Hänen ajatuksensa on ymmärtääkseni suunnilleen seuraava. Vapaiden yksilöiden sopimus (siis esim. avioliitto tai prostituutio) korostaa aina yksilöllisyyttä, joka käsite omaa modernissa sopimustyhteiskunnassa aina maskuliinisen sisällön: ihminen on yksilö nimenomaan omistajana, ts. luonnon herrana. Yksilöllisyys, joka Patemanin mukaan on maskuliininen ominaisuus, merkitsee pyrkimystä vapauteen tavoittelemalla luonnon herruutta ja hallintaa. Nainen voi olla yksilö vain suhtautumalla omaan luontonsa (omaan ruumiiseensa) omaisuutena. Tämän idean selvittämiseksi Pateman käyttää rinnastusta alkuperäkansoihin (siis esim. intiaanit tai saamelaiset). Heille nyky-yhteiskunnassa tarjotaan varsin auliisti mahdollisuutta elää yhteiskunnassa vapaina yksilöinä. Tämän aseman he voivat kuitenkin saavuttaa vain luopumalla omasta luonnollisesta elämänmuodostaan, jossa oleellista on se, että ihminen ei tavoittele luonnon herruutta, vaan pyrkii olemaan luonnon osa.

Tämä Patemanin kuvaama ajattelutapa naisen asemasta on tyypillistä feminismiin toiselle suuntaukselle. Oleellista tälle suuntaukselle on, että se ei tyydy vain vaatimaan naiselle tasa-arvoa miehen rinnalla yksilönä, vaan se vaatii tämän lisäksi oikeutta naiselle olla oma itsensä. Voidaan tässä mielessä sanoa, että tavoitteena on naisellisuuden (womanhood) saaminen tunnustetuksi ja legitimeksi yhteiskunnassa. Mitä tämä käytännössä merkitsee, sitä Pateman ei lähemmin selitä. Selvää kuitenkin on, että tämä feminismiin suuntaus ei ole vain miesten ja naisten välisiä suhteita koskeva ajattelutapa, vaan paljon yleisempi. Siinä on kysymys yksilön (individual) ja hänen vapautensa suhteesta luontoon. Tässä asiassa länsimaaisissa yhteiskunnissa on vuosisatainen perinteinen katsomustapa, jota on pidetty itsestään selvänä, mutta jonka mainittu feministinen suuntaus haluaa saattaa uudelleen keskustelun kohteeksi.

3. Arviointia teoksen johdosta

3.1. Patemanin teos on kiistatta mielenkiintoinen sikäli, että siinä valotetaan feministisen ajattelutavan perusteita. On nimittäin merkille pantavaa, että nykyisessä tiedonvirrassa esim. yleisradion ja lehdistön kautta on alkanut viime aikoina ilmetä feminististä sanomaa. Esim. uskonnon maskuliinisuuden kriittiset analyysit ovat selvästi tulossa pinnalle. Patemanin kirja on hyödyllinen sikäli, että se selvittää näiden feministien ajattelutapojen taustaa ja teoriaa.

3.2. Se, mitä Pateman kertoo perinteisestä miesten naiseen kohdistuvasta patriarkalaisesta vallasta ja niistä ajattelutavoista, joilla tätä valtaa on perusteltu, on mielestäni terävää, mutta paikkansa pitävää. Luulisin tosin, että pohjoismaiden ja anglo-saksisen maailman välillä on eroa sikäli, että pohjoismaissa naisten asema agraarisessa yhteiskunnassa on ollut selvästi vahvempi kuin Englannissa tai sen entisissä siirtomaissa. Meillä ei esim. vihki-kaavaan ole koskaan kuulunut se, että nainen lupaa erityistä kuuliaisuutta (obedience) miehelleen, kuten Pa-

temanin mukaan Englannissa tapahtuu. Kun Pateman on lähtenyt konstruoimaan maskuliinista perushahmoa, on hänellä ollut käsitykseni mukaan mielessään amerikkalaisen maailman Rambo-kultti, joka ei pohjoismaissa ole koskaan ollut kovin suosittu. Luulisin sitä paitsi, että pohjoismaisen agraariyhteiskunnassa avioliitto-oikeudessa ja -ideologiassa painotus on enemmän ollut yhteisen pesän ajatuksessa kuin miehen patriarkaalisessa vallassa. On nimittäin syytä aina muistaa, että englantilais-amerikkalaisessa maailmassa 1700-luvulla ja vielä 1800-luvun alkupuolella orjuus oli virallinen instituutio. Tällainen yhteiskuntajärjestys tuottaa varmasti muissakin inhimillisissä suhteissa, siis mm. miesten ja naisten välisissä, sellaista vallankäyttöä, joka muualla olisi ollut käsittämätöntä. Epäilen, että tämä ero on edelleen olemassa. Vastikään hän esim. USA:n korkein oikeus totesi 16—18 vuotiaiden sekä syntyäkeettömien kuolemanrangaistukset perustuslain mukaisiksi. Yhteiskunnallinen kannanotto, joka pohjoismaisesta näkökulmasta on käsittämätön.

3.3. Tästä Patemanin kuvauksen relativisoinnista seuraa myös kirjan keskeisten teoreettisten käsitteiden relativisointi. Mielestäni keskeinen avainkäsite kirjassa on "maskuliinisuus" (masculinity). Patemanin mukaan vapaa sopimuksia tekevä, ja tätä kautta omia vapauksiaan ja valtaansa luontoon nähden maksimoiva yksilö (individual) on aina maskuliininen. Väite merkitsee ts. sitä, että miesten perusluonteeseen aina ja kaikkialla olisi tällainen. Oman käsitykseni mukaan näin ei ole asia, vaan se mitä Pateman esittää, on tietyn ajallisesti ja rajallisen kulttuuripiirin sisäinen ilmiö. Siinä kulttuurissa, jota voidaan luonnehtia moderniksi tämä luonnon hallinnan idea on vallitseva. Näkemykseni mukaan modernissa maailmassa sekä emansipoituneet naiset että miehet ovat yhtäläillä tämän näkemyksen toteuttajia.

3.3. On totta, että useimpien naisten asema on edelleenkin modernissa maailmassa miehiin nähden alisteinen. Patemanin näkemys, jonka mukaan tässä tilanteessa vain naisten tasa-arvoa miehiin nähden vaativa feminismi ei ole riittävä, on perusteltu. Tavanomainen feminismi, joka haluaa tehdä naisista miehiin rinnastettavia yksilöitä, ei pyri muuttamaan itse modernin maailman peruslähtökoh-
tia, vaan ainoastaan parantamaan naisten asemaa sen puitteissa. Patemanin edustama feminismi sen sijaan tähtää juuri mainittujen peruslähtökoh-
tien muuttamiseen. Juuri tämän vuoksi se on varteenotettava ja mielenkiintoinen näkökulma yhteiskuntaan.

JUHA TOLONEN